

# MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE BASIN VE İRÂDE-İ MİLLİYE GAZETESİ

## Newspaper of Irade-i Milliye in National Struggle Period

Fatih M. DERVİŞOĞLU\*

### Özet

İrade-i Milliye gazetesi, Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'ta çalışmalarını sürdürdüğü 8 Eylül 1919–13 Aralık 1919 tarihleri arasında 16 sayı yayınlanmıştır. Ankara'da, Heyet-i Temsiliye yayın organı Hâkimiyeti Milliye (10 Ocak 1920) tarihinde yayın hayatına katılmıştır. Bu iki zaman dilimi arasında İrade-i Milliye dört sayı daha yayınlanmıştır. Hâkimiyet-i Milliye'nin yayınlanmasından iki gün sonra (12 Ocak 1920) İrade-i Milliye'nin 20. sayısı neşredilmiştir. Milli Mücadele'nin yeni yayın organı, Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin (10 Ocak 1920) tarihinde yayınlanmasına kadar geçen zaman zarfında İrade-i Milliye gazetesinin ulusal kimliğini muhafaza etmiştir. İrade-i Milliye gazetesinin ilk dönemi 1-20. sayılarının değerlendirilmesi bu yazının konusunu teşkil etmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Sivas, İrade-i Milliye, Milli Mücadele.

### Abstract

The journal of "İrade-i Milliye" has been published as 16 editions during 8th of September and 13th of December in 1919 in which Heyet-i Temsiliye has been continuing its activities in Sivas. In Ankara, Hakimiyet-i Milliye that was the publishing means of Heyet-i Temsiliye has joined into the world of broadcasting in 10th of January in 1920. Between the these two time periods İrade-i Milliye has published four more editions. Two days after the publication of Hakimiyet-i Milliye (12th of January 1920) 20th edition of İrade-i Milliye has been broadcasted. The new publishing means of National Struggle has kept the national identification of İrade-i Milliye journal until the publication of Hakimiyeti Milliye journal in 10th of January 1920. The subject of this study consist of the evaluating the first 20 editions of İrade-i Milliye journal.

**Key Words:** Sivas, İrade-i Milliye, National Struggle.

İrade-i Milliye gazetesi I. Dünya Harbi sonrasında, şartları son derece ağır bir anlaşma ile (Sevr) yokluğa mahkûm edilmek istenen bir milletin yeniden var edilme mücadelesinin, basın hayatındaki temsilciliği görevini üstlenmiştir.

1906 tarihli Salname-i Devleti-i Osmaniye'ye göre tüm ülkedeki yayınların sayısı 147'dir. Bu yayınların 52'si İstanbul'da, 20'si Beyrut'ta, 20'si İzmir'de, 10'u Selanik'te neşredilirken yirmiden fazlasını "Vilayet" gazeteleri teşkil etmişti. Türkiye sınırları dâhilindeki yörelerde yayınlanan neşriyatın topla neşriyat içindeki miktarı ise otuz altı idi.<sup>1</sup>

1918 yılına gelindiğinde Anadolu'da yirmi civarında gazete yayınlanmaktaydı ve gazetelerden 16'sı "Vilayet" gazetesi kapsamındaydı. Bu gazetelerin harp yıllarında neşriyatının düzenli devam edip etmediği ayrı bir araştırma konusudur. Bir kısmının kuruluşu Birinci Meşrutiyet döneminde veya sırasında, bir kısmı ise İkinci Meşrutiyet sırasındadır.<sup>2</sup> Erzurum'da 1867'de kurulan Envâr-i Şarkiye, Anadolu'da kurulan gazetelerin en eskisidir.<sup>3</sup> Diğer gazeteler ve yayımlandıkları Vilayetler şunlardı: Ankara (1874); Aydın (1874); Bolu (1913); Diyarbakır (1869); Kayseri'de Erciyes (1910) ve Kayseri

\* Cumhuriyet Üniversitesi - Eğitim Fakültesi. Öğretim Üyesi.

<sup>1</sup> Varlık, Bülent, "Yerel Basımın Öncüsü Vilayet Gazeteleri, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul, s, 100

<sup>2</sup> Unbehaun, "İrade-i Milliye Gazetesi ve Milli Mücadele Döneminde Sivas Basımı Üzerine Gözlemler", Atatürkçülük ve Modern Türkiye, Ankara, A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1998, s, 488

<sup>3</sup> Muammer Yaşar, Anadolulu'da İlk Türk Gazetesi Envar-ı Şarkiye, Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yayını, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1971, s, 4

(1914); Bursa'da Hüdavendigâr (1869); Eskişehir'de Karacahisar (1916); Balıkesir'de Karasi (?); Kastamonu (1872); Konya (1869); Elazığ'da (Mamûret'ül -Aziz) (1883); Adana'da Seyhan (1872); Trabzon (1869). Van'da (1889-1890) Sivas (1880).<sup>4</sup>

Bu gazetelerden başka Anadolu'da zikredilmesi gereken özel gazeteler arasında Konya'da Babalık (1910), Ögüd (1917),<sup>5</sup> Giresun'da Işık (1918), Trabzon'da İkbâl (1909) ve İstikbal, Kastamonu'da Açıköz<sup>6</sup> bulunuyordu.<sup>7</sup>

İttihat ve Terakki Fırkasının ülkede yarattığı kısa süreli hürriyet ortamı, Anadolu'da basın canlanmasına -uzun ömürlü olmasa da- birçok gazete ve derginin yayınlanmasına zemin hazırlamıştı. 1909-1910 yıllarında inkişaf eden gazetelerin büyük kısmı ömrünü dünya harbinin maddi sıkıntıları içinde tamamlamış veya yayınına ara vermek zorunda kalmıştı. Vilayet gazeteleri, basını İstanbul'un tekeline çıkarmış, ülkenin geneline yayılmasını sağlamıştı. 1908 hürriyet ortamında basının genelleşmesi Vilayet gazetelerinin işlevini ne ölçüde yerine getirdiğinin delilidir.<sup>8</sup>

Millî Mücadele'de yıllarında Anadolu'da yerel gazetelerin yayınlanmasında Vilayet gazetelerinin eleman, tecrübe ve teknik donanımlarıyla öncü rolü oynadığı açıktır.

Birinci Dünya Harbinin neticesinde, Anadolu topraklarının bir kısmı İtilaf kuvvetleri ve Yunan kuvvetleri tarafından işgallere uğramıştı. İşgale uğrayan mahallerde halk silaha sarılmakta tereddüt etmemişti. Müdafiler, mahalli redd-i ilhak cemiyetlerinde bir araya geliyordu. Bir kısmı henüz kurulmuş birkaç Anadolu gazetesi bu kuvva-yi milliye guruplarını destekliyor, İstanbul basını ise İngiliz muhipliği, saltanata bağlılık, İtilaf kuvvetlerinin uyguladığı sansür gibi nedenlerle, kimi Millî Mücadeleye ciddi tenkitlerde bulunurken, iyi niyetlileri başlangıçta ihtiyatla yaklaşmayı tercih ediyordu.

Bu çalışmanın konusu İrade-i Milliye gazetesinin, Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'ta çalışmalarını sürdürdüğü zaman diliminde neşredilen 16 sayısının tetkikiyle sınırlandırılması düşünülmüştü. Mustafa Kemal'in Sivas'tan Ankara'ya gitmesinden, (13 Aralık 1919)<sup>9</sup> Hâkimiyeti Milliye'nin yayınlanmasına kadar geçen sürede, İrade-i Milliye dört sayı daha yayınlanmıştır. Hâkimiyet-i Milliye'nin (10 Ocak 1920) tarihinde yayınlanmasından iki gün sonra (12 Ocak 1920) İrade-i Milliye'nin 20. sayısı neşredilmişti. Ankara'da yayınlanan Millî Mücadele'nin yeni yayın organı, Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin (10 Ocak 1920) tarihinde yayınlanmasına kadar geçen zamanda İrade-i Milliye gazetesinin ulusal kimliğini muhafaza ettiği düşüncesiyle tebliğin konusu 1-20 sayılar olarak genişletilmiştir. İrade-i Milliye gazetesini dönemlere ayırmak gerekirse yukarıdaki bilgiler ışığında gazetenin ilk dönemini 1-20 sayıları olarak tespit etmek mümkün görünmektedir.

### Sivas Kongresi ve İrade-i Milliye

Sivas Kongresi, 4 Eylül 1919 tarihinde, çalışmalarına başlamadan önce Millî Mücadelenin esaslarının anlatılacağı bir gazetenin neşredilmesi fikri Mustafa Kemal'in bilgisi dâhilinde delegelere de benimsenmişti. Böyle bir gazetenin neşredilmesi ülkenin içinde bulunduğu siyasi şartları kendi perspektifinden ele alıp, kamuoyunun aydınlatılabilmesi için de elzemdi.<sup>10</sup> Gazetenin ön hazırlıklarını

<sup>4</sup> Sivas Vilayet gazetesinin ilk yayın tarihi, dergi koleksiyonundan anlaşıldığına göre 12 Ocak 1880 sayı 1 ile başlamaktadır. Gazete 27-39 santim ebadında tek yaprak üzerine üç sütun üzerine kurulu dört sayfa olarak yayınlanmıştır. Türkçe makaleler ön tarafta Arap harfleriyle araka tarafta Ermeni alfabesiyle basılmıştır. (6 Şubat 1882 ) tarihine kadar olan 81. nüshasına kadar böyle devam etmiş Cumhuriyet'e kadar sadece Arap alfabesiyle basılmıştır. Unbehaun, Hörst, "Sivas Vilayetinde Basının Doğuşu", Türklük Bilimi Araştırmaları, Sivas, 2001, S. 10, s. 10-12.

<sup>5</sup> Ögüd gazetesi, Selanikli Abdülğani Ahmet (Doyran) tarafından 1 Eylül 1917 tarihinde haftalık olarak Afyon'da 96 sayı yayınlandıktan sonra, Yunanlıların İzmir'i işgali ve Batı Anadolu'da ilerlemeleri üzerine matbaasının Konya'ya nakletmişti. Konya'da Babalık, İntibah ve İbret isimli üç gazete yayınlanıyordu. Mehmet Önder, Millî Mücadelenin Yanında ve Safında, Ögüd Gazetesi, Güven Matbaası, Ankara, 1986, s. 4-6.

<sup>6</sup> Aziz Demircioğlu, 100Yıllık Kastamonu Basını 1872-1972, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1973, s. 63 vd

<sup>7</sup> Unbehaun, a.g.m., s. 12

<sup>8</sup> Varlık, s. 102

<sup>9</sup> Bekir Sıtkı Baykal, Heyet-i Temsiliye Kararları, Ankara 1989, s. XIII.

<sup>10</sup> Sivas Kongresinin hazırlık çalışmalarına da yürüten Rasim Başara, "Millî emel ve hareketlerin geniş ve devamlı neşri için" bir gazete çıkarılması gerektiği fikrinin Kongre resmen çalışmalarına başlamadan önce delegeler arasındaki görüşmelerde benimsendiğini belirtir. Gazeteye (irade-i millet) ismini kendisinin verdiğini ismin önce münasip görülmüşken, İsmail Fazıl Paşanın ısrarı üzerine gazete adının İrade-i Milliye'ye tahvil olduğunu belirtir. Vehbi Cem Aşkun, Sivas Kongresi, Kamil Matbaası, Sivas, 1945, s. 155

Sivas Kongresi tutanaklarından da yer aldığı görülür.<sup>11</sup> Sivas Kongresinin sekizinci toplantısında (11 Eylül 1919) İrade-i Milliye gazetesinin çıkarılmasına karar verilip üç gün sonra da ilk nüshası yayınlanmıştır.<sup>12</sup>

Gazeteye mesul müdür bulmakla görevlendirilen Rasim Başara öğrencilerinden Selahattin'i (Ulusalark) imtiyaz sahibi olarak görevlendirir. Demircizade Selahaddin (Ulusalark), o tarihte 22 yaşında ve istenen vasıflara uygun bir yapıya sahipti. Anadolu'daki yeni harekâtın sözcülüğünü yapacak gazetesinin yazı işleri müdüründe diğer vasıflar yanında hiçbir siyasi görüşle, özellikle İttihat ve Terakki Fırkasıyla alakası olmaması, Mustafa Kemal ve Bekir Sami (Kunduk) tarafından Rasim (Başara)'ya tembih edilmiştir.<sup>13</sup> İttihat Terakki Fırkası ile ilişkilendirilme konusu, Sivas Kongresinde de gündemi meşgul edecek kadar hassas bir konu idi. Sivas Kongresi hakkındaki en büyük tariz "İttihatçıların yeni bir oyunu olduğu hakkında idi". Milli Mücadelenin istismarının önlenmesi bakımından müdürün kimliği önemli idi. Yazı işleri müdürü Müfit (Kansu) olur.<sup>14</sup> Sivas Valisi Reşit Paşa vesilesiyle gazetesinin yayın izninin alınması, Fuat Süreyya Oral'a göre çok kolay,<sup>15</sup> Selahaddin'e (Ulusalark) göre ise<sup>16</sup> bir müddet sürüncemede kaldıktan sonra mümkün olmuştur. İrade-i Milliye, "Sivas" isimli Vilayet gazetesi gibi, Vilayet matbaasında basılır.<sup>17</sup>

İrade-i Milliye gazetesi hakkındaki temel bilgiler, Vehbi Cem Aşkun, Ömer Sami Çoşar, Fuat Süreyya Oral ve Enver Behnan Şapolya<sup>18</sup> tarafından kaynak gösterilmeden yazılanlara dayanmaktadır. Birçok araştırmacı daha sonra aynı bilgileri aktarmakla yetinmiştir.<sup>19</sup>

### İrade-i Milliye ile İlgili İdari ve Teknik Bilgiler

İrade-i Milliye gazetesi "âmal ve metalibi milliyenin müdafiidir" (Milletin dilek ve taleplerinin savunucusudur)<sup>20</sup> ser levhasıyla yayına başlar. İlk sayıları 1000–2000 nüsha basılır.<sup>21</sup> Memleketin her

<sup>11</sup> Sivas Kongresinin Birinci İçtimaında (oturum) İsmail Hami (Danişmend) kendisine teklif edilen ikinci riyaset vekilliği makamını –"Efendim, bendeniz hem yakında neşredilecek gazetemizde meşgul olacağım, hem de ihzarî encümen namına yazmakta olduğum muhtıra ile zaten meşgulüm" sözleri ile affını istediği sözlerinden anlaşılmaktadır. Uluğ İğdemir, Sivas Kongresi Tutanakları, 3.Baskı, Ankara, 1999,s, 2

<sup>12</sup> "Rauf Bey-Propaganda için bin gazete çıkarılacaktı; arkadaşlarımızdan bir heyet bazı evrakımızın neşri ve yazılar yazılmasıyla meşgul olacaktı; kongre dağıldıktan sonra herkes hususi işleriyle meşgul olur, bunu şimdiden halletmelidir." Reis Paşa – "Bu hayatı şimdiden tayin edelim." Rauf Bey- "Müsaade buyurularsa Hami Bey, Vasıf Bey, Süreyya Bey ve Mehmet Şükrü Bey tayin edilsin. " (Muvafıktır sedaları). Mazhar Müfit Bey –"Süreyya Bey kabul etmediğinden Hüsrev Sami Bey tayin olmalıdır. Hami Bey esasen yazı yazmak suretiyle iştirak ediyor." Fazıl Paşa-Bu irade-i milliye gazetesi daimim mi neşredilecek?" Hüsrev Sami Bey Tabii daimi. " Reis Paşa- Haftada iki kere." Fazıl Paşa- "O halde Sivas'ta bunun için daimi bir heyetin bulunması lâzımdır."(Muvafıktır sedaları!)." İğdemir, s, 104.

<sup>13</sup> Aşkun, s,155

<sup>14</sup> Aşkun ve Mazhar Müfit Kansu,(Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Ankara TTK 1997) yazı işleri müdürlüğünden söz etmezken Unbehaun, Mazhar Müfit'in yazı işleri müdürü olduğunu yazar. Hörst, Unbehaun, "İrade-i Milliye Gazetesi ve Milli Mücadele Döneminde Sivas Basını Üzerine Gözlemler", Atatürkçülük ve Modern Türkiye, Ankara, A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1998, s, 490.

<sup>15</sup> Fuat Süreyya Oral, Cumhuriyet Basın Tarihi 1923–1973, Sanayi Nefise Matbaası Ankara 1973, s, 40

<sup>16</sup> S.Ulusalark ile İrade-i Milliye Üzerine Röportaj, Ulus, 14, 9,1941

<sup>17</sup> Sivas gazetesinin Millî Mücadelenin başında ve Sivas Kongresi sırasında yayımlandığına dair bilgi yok. İstanbul Atatürk Kitaplığında bulunan ilk 81 sayısı hariç (1880–1882), gazetesinin bir koleksiyonundan bahsetmek mümkün değil:1925 yılına kadar sadece tek nüshaları bulunabilmiş. Millî Mücadeleden öncesine ait mevcut son sayısı 23 Temmuz 1914 (10 Temmuz 1330) tarihli 1353'üncü sayıdır. Mevcut olan bir sonraki sayı 25 Mart 1920 (1336) tarihli 1461'inci sayıdır. Gazete haftada bir defa çıkmakla beraber zaman zaman düzensiz çıkmıştır. Buna göre bu iki sayı arasında bulunan yüzden fazla sayısının bazılarının 1918–1919 yıllarına ait olduğu kuvvetli bir ihtimaldir. 21 Haziran 1920 (1336) tarihli (1336) tarihli 1466'ıncı sayısı, "şimdilik haftada bir kere neşrolunur" belirtilirse de, "Sivas vilayet gazetesinin 1920 yılından itibaren ayada bir iki defa çıktığını gösteriyor.", Unbehaun, "İrade-i Milliye Gazetesi" s, 490

<sup>18</sup>Bkz: Vehbi Cem Aşkun, Sivas Kongresi, Kamil Matbaası, Sivas, 1945; Ömer Sami Çoşar, Millî Mücadele Basını, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul; Fuat Süreyya Oral, Cumhuriyet Basın Tarihi 1923–1973, Sanayi Nefise Matbaası Ankara 1973; Enver Behnan Şapolyo, Türk Gazeteciliği Tarihi, Güven Matbaası, Ankara 1971

<sup>19</sup> Nakleden: Unbehaun, "İrade-i Milliye, s, 491(25 nulu dipnot) Bkz: M. Nuri İnuğur, Basın ve Yayın Tarihi, 3. Baskı, İstanbul 1993, s, 352–353;Ömer Sami Çoşar, Millî Mücadele Basını, -Kuruluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)Türkiye ile İlgili Dış Haberler ve Bunların Dış Basındaki Tepkileri, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1981, s, 11-s, 385, Nurettin Güz, Basın İktidar İlişkileri (1920–1927), Ankara, 1990, s, 33–35; Yıldırım, Hüseyin, "İrade- i Milliye Gazetesi", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VIII.23, S, 325–330

<sup>20</sup> İmtiyaz sahibi Selahattin (Ulusalark) "âmal ve metalibi milliyenin müdafiidir" başlığını şöyle açıklıyor: "Düşmanlarımız Türk yurdunu parçalamak ve Türk milletinin varlığına son vermek istiyordu. Mağlup olarak çıktığımız umumi harpten sonra akdedilen Mondros mütarekenamesi, Türklerin oturduğu yurt parçalarını bütün olarak milletimize bırakmış olduğu halde sözünde durmayan

tarafından büyük ilgi gördüğünden ilk sayılarındaki baskı adedinin 5000 tiraja ulaştığı buna rağmen talepleri karşılamakta zorlandığı Sivas Vilayet Matbaası Müdürü Abdülkadir (Sarısözen) tarafından ifade edilir.<sup>22</sup> Gazetenin satış fiyatı ilk sayısında 100 para, dördüncü sayıdan sonra 3 kuruştur.<sup>23</sup>

İrade-i Milliye'nin basıldığı, Vilayet matbaasında el ile çevrilen eski bir baskı makinesi, iki kasa harf ve iki mürettip vardır. Başmürettip Mahmut ve ikinci mürettip Nadir, gazetenin bu eski makineyle ancak haftada bir defa yayınlanmasını sağlayabilmektedir.<sup>24</sup>

Gazetenin başlığında “haftada iki kere yayınlanır” ibaresi bulunduğu halde bu kurala pek uyulmaz ve genellikle haftada bir kere yayınlanır. 14 Eylül–1919 – 15 Aralık–1919 tarihleri arasında yayınlanan gazete nüshası<sup>25</sup> on altıdır ve her haftaya bir gazete nüshası tekabül etmektedir.

Gazetenin yayınlandığı günler de farklıdır. İlk sayısı Pazar günü yayınlanmış Eylül-Ekim aylarında bu durum muhafaza edilmiş, sonraki sayıları çoğunlukla Pazartesi günleri çıkmıştır. Gazete Cuma ve Cumartesi hariç haftanın diğer günlerinde de yayınlandığı olmuştur. Kırk sayı itibarıyla değerlendirildiğinde 5'i Pazar, 26'sı Pazartesi, 1'i Çarşamba ve 7 sayısının da Perşembe günü neşredildiği görülür.<sup>26</sup>

İrade-i Milliye'nin ilk sayısı 30x50 boyutlarında, dört sahife olarak neşredilmiştir. İlk üç sayısında sütun adedi iki iken dördüncü sayıdan itibaren yirminci sayısına kadar sütun sayısı üçe çıkarılmıştır.<sup>27</sup>

İrade-i Milliye gazetesinin dağıtımı, ülkedeki istikrarsız ortam, düşman işgali ve Sadrazam Damat Ferit Paşa'ya tabii Vilayetlerde yöneticilerin karşı tutumu dolayısıyla problemlidir. O tarihlerde İstanbul Postahanesi Sivas'tan gelen telgrafları bile kabul etmemektedir. İrade-i Milliye gazetesinin İstanbul'a sokulması için çareler aranır ve sonunda şüphe çekmeden gazeteleri İstanbul ve yurdun her tarafına gönderebilmek için resmi kurumların zarflarının kullanılması kararlaştırılır.<sup>28</sup> İrade-i Milliye gazeteleri, resmi zarflar içine konarak, İstanbul ve ülkenin her tarafına gönderilmesi sağlanır.<sup>29</sup> Sivas Numune Çiftliği Müdürü Süleyman Fehmi Kalaycıoğlu, hatıralarında, 1919 yılında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin, kendisinden İstanbul'la resmi yazışması varsa, elli adet resmi zarf isteme nedenini ancak, İstanbul Halkalı Ziraat Mekteb-i Âlisi Müdüründen gelen mektupta, kendisine gönderdiği İrade-i Milliye gazetesine teşekkür etmesiyle anladığını ifade eder.<sup>30</sup>

Mustafa Kemal'in bilgisi dâhilinde 14 Eylül–15 Aralık tarihleri arasında yayınlanan ilk on altı sayısı Heyet-i Temsiliye'nin Sivas'ta bulunduğu dönemde yayınlanmıştır. Heyet-i Temsiliye'nin resmi yayın organı işlevini gördüğü bu dönemde Milli Mücadelenin kanunî dayanaklarını ihata ile meşruiyetini sağlamaya yönelik yazılar, yurdun dört yanından gelen, Saraya ve hükümete gönderilmiş telgraflar ve imzasız Mustafa Kemal'e ait yazılar yer alır.

İrade-i Milliye'nin ilk sayısında İsmail Hami (Danişmend) imzası ile “Hareket-i Milliye'nin Esbabı” başlıklı makale yayınlanır. Diğer yazılar Sivas Kongresi ile ilgili beyannameler ve telgraf suretleridir.<sup>31</sup> İsmail Hami'nin makalesinde,<sup>32</sup> Osmanlı'dan başka Dünya harbinden mağlup çıkan hiçbir

---

düşmanlarımız İstanbul, İzmir, Balıkesir, Adana, Antep, Urfa, Samsun ve Merzifon gibi Türk şehirlerini ve civarlarını işgale başlamışlardı(...) İşte o gün “âmal ve metalibi milliye” en başta yurdu düşmandan temizlemektir. Bu şümüllü, umumi hareket 1919 Eylül'ünde Sivas'ta kurulan kongre ile meşru bir savaş olarak belirtilmişti. “İrade-i Milliye” bu milli hareketin yayın alanında bayraktarı oldu”. Aşkun, s, 157

<sup>21</sup> Oral, s, 41

<sup>22</sup> Abdülkadir Sarısözen'le Röportaj, Ulus, 14.09.1941

<sup>23</sup> İrade-i Milliye, Nu, 14 Eylül 1919- Nu, 4, 28 Eylül 1919, (İM olarak kısaltılacaktır.)

<sup>24</sup> Aşkun, s, 159

<sup>25</sup> İM, Nu, 1, 14 Eylül 1919-Nu,- 16, Aralık 1919

<sup>26</sup> Yıldız, Alim, “Önsöz”, İrade-i Milliye Tıpkı Basım ve Yeni Harflerle, Haz, Alim Yıldız vd, Buruciye Yayınları, Sivas, 2007.

<sup>27</sup> İM, nu, 4-16.

<sup>28</sup> Çoşar, s, 114

<sup>29</sup> Oral, s, 41, Mahmut Goloğlu, Sivas Kongresi, Başnur Matbaası, Ankara 1969, s, 254.

<sup>30</sup> Goloğlu, s, 253–255

<sup>31</sup> İrade-i Milliye'nin birinci sayısında yer alan başlıklar şunlardır; “Hareket-i Milliye'nin Esbabı, Kongrenin İn'ikadı Günü Kongre Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Tarafından İrrad Olunan Nutk-ı İfîâtî, Zat-ı Şahaneye Keşide Olunan Arıza-Telgrafiye Sureti, Millete Hitaben Yazılan Beyannâme Sureti, Kongre Azaların Yemini, On bir Eylül'de Umumi Kongre Heyeti Kararı İle Sadrazam Ferid Paşa'ya Keşide Edilen Telgraf, Suretidir, Sivas Umumi Kongresi'nin Zat'ı Şahaneye Ahvâl-i Hâzırâyı İzah Maksudıyla Yazdığı ve Dâhiliye Nezaretinin Padişaha Keşidesinde Mûmanat Eylediği Arıza Sureti: Hâkipay-i Hilafet-i Penahiye, Havza'dan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Tarafından Zat'ı Şahaneye Keşide Edilen Arıza-ı Telgrafiye, Dahiliye Nazırı Adil

ülkenin bu kadar zelil duruma düşmediği ifade edilir. İzmir'in işgali iç ve dış siyasetteki başarısızlıkların müsebbibi olarak Sadrazam Damat Ferit Paşa açıktan eleştirilir, Ülkedeki olumsuzluklara çare aramak için toplanan Sivas Kongresini tenkil etmek için Ali Galib'i görevlendiren Sadrazamın bu oyunu ise millete şikâyet edilmektedir. Sivas Kongresi ve Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti'nin, mevcut kanuni çerçeve içinde faaliyet gösterdiği belirtilmektedir. Hükümetin düşmanca tavrına rağmen, Padişah'ın "son beyanat-ı mülûkâneleriyle tasvit etmiş oldukları" gibi, Veliâhd Abdülmecid Efendinin de Padişah'a sunduğu bir layihayla mevcut hükümetin icraatlarını eleştirerek Anadolu'daki hareketin tekliflerinin dikkate alınmasını tavsiye ettiği" belirtilmektedir.<sup>33</sup>

Sultan Vahideddin'in İstanbul Hükümeti ve Anadolu arasında bir uzlaşma çağrısında bulunduğu beyannamesi<sup>34</sup> ve Veliâhd Abdülmecid Efendi'nin Milli Mücadeleye destek veren "layiha"sı<sup>35</sup> Sivas Kongresi sonrasında Milli Mücadele müdafilerince sevinçle karşılanmış, büyük moral kaynağı olmuştur. Padişah ve Veliâhd'in desteğini sağladığını ilan eden Anadolu harekâtı kamuoyundaki konumunu güçlendirdiği kanaatine vararak bütün gücüyle Sadrazam Damat Ferit Paşa'yı hedef almıştır.

Bazı kaynaklar, gazetede yazıların Mustafa Kemal tarafından dikte ettirildiğini, yazıların imzasız olarak çıkmasına karar verildiği halde, İsmail Hami, imzasının gazetede yer almasının Mustafa Kemal tarafından iyi karşılanmadığını bu nedenle aralarının açıldığını yazar.<sup>36</sup> İsmail Hami'nin, Heyet-i Temsiliye ile birlikte Ankara'ya gelmeyip, İstanbul'a dönmesine bu tartışmanın neden olduğu söylenir.<sup>37</sup>

İrade-i Milliye'nin ikinci sayısında<sup>38</sup> da İsmail Hami imzasının yer alması Mustafa Kemal'le yollarının açılma nedeni oldu iddiasının zayıflansa da bu sayıdan sonra makalelerde İsmail Hami veya bir başka imzaya rastlanmaz. Bilinmesi gereken bir husus da İsmail Hami'nin, Sivas Kongresinin I. Oturumunda yakında yayınlanacak gazeteyle uğraşacağı hem de "ihzar-ı encümen adına hazırlanacak muhtırayı hazırlamakla görevli"<sup>39</sup> olmasıdır. İsmail Hami'nin kalem erbabı olması nedeniyle vazifelendirildiği açıktır.

### İrade-i Milliye'nin Haber Kaynakları ve Yer Alan Konular

19. Yüzyılda Osmanlı Devletinin merkezî otoritesinin önemli araçlarından birisi olan telgraf, Milli Mücadelenin önemli enstrümanlarından birisi olduğu gibi İrade-i Milliye'nin en önemli haber kaynağını da oluşturur.<sup>40</sup> Heyet-i Temsiliye, Sivas'tan telgraflarla yurdun en ücra yerlerine ulaşabilmiş, telgraf alış verişi ile kararlarını ülke geneline yayabilmişti. Bu telgrafların büyük bölümü bilahare İrade-i Milliye gazetesinin sütunlarını doldurmaktadır.<sup>41</sup> Özellikle ilk sayılardaki haberlerin yüzde kırkını telgraf metinleri oluşturur. Sivas Kongresi Tutanakları, Anadolu Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerinden gelen telgraflar, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kararları, Mustafa Kemal'in, Sadrazam'a ve İstanbul Hükümetine yazdığı yazılar gazetede yer alır. İlk sayılarında Sivas Kongresi haberleri verilirken "İrade-i Milliye İstihbariyesi" imzasının kullanıldığı görülür. İstanbul'da ve diğer illerde muhabirlerinden söz edilmektedir.<sup>42</sup>

Beyefendiye, Vesaik-i İhanet". Aytül Tamer, İrade-i Milliye Ulusal Mücadele'nin İlk Resmi Yayın Organı, Tüstav Yayınları, Aralık 2004, s. 148

<sup>32</sup> Enver Behnan Şapolyo, Türk Gazeteciliği Tarihi, Güven Matbaası, Ankara 1971, s. 192.

<sup>33</sup> İM, 14 Eylül 1919, Nu 1

<sup>34</sup> Sultan Vahideddin'in beyannamesi, İrade-i Milliye'de aksini bulmuştu, "Padişahımız Ne Emrediyor? Hükümet Ne Yapıyor" İM, Nu, 4, 28 Eylül 1919

<sup>35</sup> "Veliâhd-i Saltanat Hazretlerinin Layihası" İM, Nu, 3, 21 Eylül, 1919.

<sup>36</sup> Şapolyo, s. 192; Güz, s. 34; Coşar, s. 114

<sup>37</sup> Coşar, s. 114.

<sup>38</sup> "Milletin İlk Adımı: Ferit Paşa Kabinesiyle Kat-ı Münasebet", İM, 17 Eylül 1919, Nu 2.

<sup>39</sup> İğdemir, s. 2

<sup>40</sup> Nakleden; Aytül Tamer, İrade-i Milliye Ulusal Mücadelenin İlk Resmi Yayın Organı Tüstav Yayını Aralık, 2004, Davison, Roderic H, "The Advent of th Electric Telegraf in the Otoman Empire", Essay in Otoman and Turkish History, 1774-1923: The Impact of the West. Texas Üniversty Of Texas Pres, 1990, s. 157, "Davison bu kitabında, L. Brownne'nin Chicago Daily News'taki yazılarında, Sivas Kongresinde Mustafa Kemal'in telgrafı inanılmaz ustalıkla kullandığını nakleder".

<sup>41</sup> Şapolyo, Atatürk'ün, Cumhuriyetin ilan edildiği yıl İstanbul gazetelerinin sahip ve başyazarlarına verdiği yemekte "bir gazetecinin -Paşam, Milli Mücadeleyi ne ile kazandınız? Sorusuna: -Telgraf telleri ile!" Cevabını verdiğini anlatır. Enver Behnan Şapolyo, Türk Gazeteciliği Tarihi, Güven Matbaası, Ankara 1971, s. 233.

<sup>42</sup> İM, 19Ekim 1919, Nu 8, 7 Ekim 1918, Nu, 6.

Anadolu harekâtı için “İttihatçılık” geçmişte yaşanan ama kesinlikle uzak durulması gereken bir siyasi tecrübedir. Milli Mücadele kadrolarını niceliksel olarak İttihatçılar teşkil etmesine rağmen, Milli Hareket, mücadele sürecinde kadrolarını yoğunlaştırarak dönüştürmüştür, İttihatçılıkla arasına sınır koymuştur. Sivas Kongresi’nde edilen yemin bu sürecin başlangıcıdır.<sup>43</sup> Sadrazam Damat Ferit Paşa, Tan Gazetesinde 5 Eylül 1919 yayınlanan beyanatında, Anadolu harekâtının “ittihatçı kıyımı” olarak değerlendirir. Bu itham İrade-i Milliye’de de şiddetle reddedilir.<sup>44</sup>

Milli Mücadele Kürt ve Ermeniler konusunda yumuşak bir politika izleyip Milli Mücadele’ye dahil etmeye çalışılmıştır. Bu bakış açısı İrade-i Milliye’de yansımıştır. Kürtlere verilen mesajlar, Hilafet ve Saltanatın ön plana çıkarıldığı İslamî referanslar taşımaktadır.<sup>45</sup> Gazetede Kürt Aşiretlerinden gelen telgraflara yer verilir.<sup>46</sup> Ermenilerle ise birlikte yaşanan tarihi geçmişe ve adil bir düzene vurgu yapılarak ortak vatanın savunulması istenmektedir. İrade-i Milliye, Batılı güçlerin kendi çıkarları için Kürt ve Ermenileri ülke aleyhine kışkırttığı tezini savunmaktadır. Ermeni meselesindeki önemli gelişme Patrik Zevan Efendinin, “Neologos” gazetesindeki açıklamasında Ermeni halkının Anadolu’daki Milli hareketten korkarak göç ettiklerini söylemesi, Milli Mücadele’nin gayri Müslimlere karşı bir tavır olduğu şeklinde değerlendirmelere yol açması üzerine Mustafa Kemal’in bir açıklamada bulunmasıdır. İstanbul basınında sansürlü yer alan açıklama<sup>47</sup> İrade-i Milliye’de yer alır.<sup>48</sup> Gazetenin aynı sayısında Albayrak gazetesinden iktibas edilen Baron Hacadur Ağa’nın “Ermenilerin Kürtlere Müracaatı” isimli yazıya Kürtler adına verilen cevap yayınlanmıştır.<sup>49</sup>

Amerikalı Gazeteci L. Edgar Brown<sup>50</sup> ve General J Harbord<sup>51</sup> İrade-i Milliye’de bahsi geçen Amerikalılardır. Her ikisi ile de Mustafa Kemal ve arkadaşları görüştükleri, çalışmalarını yakından izledikleri halde, işlevleri hakkında gazetede yorum yapılmaz. Heyetin çalışmalarının özellikle Ermeniler’le münasebetini izler. Ermenilerle bir toplantıda yaptığı konuşma metni “Jadagar” isimli Ermeni gazetesinden iktibas edilir.<sup>52</sup>

Gazetenin önemli bir haber kaynağı ise iç ve dış basından kaynak belirtmeden yaptığı iktibaslardır. Bu alanda en çok İstanbul basınından istifade etmektedir. Kaynak gösterilmeden yayınlanan haberler arasında dış basından aktarılan haberler ve bazen makaleler de vardır.

Anadolu basınından Açığöz, İzmir’e Doğru, Albayrak ve bilahare Hâkimiyet-i Milliye en çok alıntı yapılan gazetelerdir. Hâkimiyet-i Milliye çıkmaya başladıktan sonra İrade-i Milliye gazetesinin haber kaynakları zenginleşmiş çeşitlenmişti. Anadolu Ajansı’nın kurulmasının (6 Nisan 1920)<sup>53</sup> ardından sadece İrade-i Milliye değil bütün Anadolu basınının merkezî haber kaynağı olmuştur.

14 Eylül 1919–12 Ocak 1920 tarihleri arasındaki 1–20 sayı esas alındığında İrade-i Milliye’de yayınlanan makale ve haberlerin kaynaklarına göre dağılımı şöyledir. Yüzde olarak şöyledir; Makale, 10.89; İrade-i Milliye, 34.44; İstanbul basınından 7.49; Anadolu basınından 2.15; telgraf metinleri 53.06; dış basın ajansları 17.72; mahreçsiz dış haber 49.99; mahreçsiz iç haber 199; beyanname, resmi tebliğ 4.33; toplam haber sayısı 438 dir.<sup>54</sup>

Haber kaynakları içinde mahreçsiz iç haberler birinci sırayı teşkil etmektedir. Bunu telgraf metinleri, mahreçsiz dış haber, İrade-i Milliye, dış basın ajansları ve diğerleri takip etmektedir. Anadolu

<sup>43</sup> Sivas Kongresinde edilen “Saadet ve selamet-i vatan ve milletten aşka hiçbir maksad-ı şahsi takip etmeyeceğime İttihat Terakki Cemiyetinin ihyasına çalışmayacağına” dair edilen yemin metni İrade-i Milliye’nin ilk sayısında yayınlanmıştır. İM, 14 Eylül 1919

<sup>44</sup> İM, 28 Eylül 1919, Nu 4

<sup>45</sup> İM, 15 Aralık 1919, Nu, 16

<sup>46</sup> İM, 21 Eylül 1919, Nu 3 (Misalleri çoğaltmak mümkündür.)

<sup>47</sup> Bkz. Tamer, s. 91

<sup>48</sup> “Hâlâ Mügalata”, İM, 27 Ekim 1919, Nu 9.

<sup>49</sup> “Ermenilerin Kürtlere Müracaatı, Baron Hacadur Ağa”; “Baron Hacadur Ağa’ya Aşiret-i Rusayetden Hamid Bey, Ali Mirza Bey ve Ahmed Huso Ağa”, 27 Ekim 1919, Nu 9

<sup>50</sup> İM, 17 Eylül 1919, Nu, 2

<sup>51</sup> İ, 17 Eylül 1919, Nu 2; ayrıca J. Harbord heyetinin Erzincan ve Erzurum seyahati hakkında da gazetede bilgi verilir. İM, 17 Eylül 1919, Nu 2; 28 Eylül 1919, Nu 4; 2 Ekim 1919, Nu 5

<sup>52</sup> “Bir Ermeni Ziyafetinde General Harbord Ne Diyor?”, İM, 12 Ocak 1919, Nu 20.

<sup>53</sup> 6 Nisan 1920’de kurulan Anadolu Ajansı’nın kuruluş haberi Hâkimiyet-i Milliye’de yer aldığı sevinçle karşılanır. 1920 yılı başlarından itibaren İtilaf Devletlerinin Anadolu’ya uyguladığı sansür nedeniyle, Anadolu gazetelerinin tek haber kaynağı Hâkimiyet-i Milliye ve Anadolu Ajansıdır. Özkaya, Yücel, “Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa’nın Basınla Münasebetleri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 1. Nu 3, Temmuz 1985, s. 911

<sup>54</sup> Tamer, s. 61

Ajansı'nın henüz kurulmadığı, İstanbul'la ulaşımın zor sağlandığı bir dönemde haber kaynaklarının mahreçsiz olması tabiidir.

Yukarda belirtilen tarihler arasında yayınlanan İrade-i Milliye gazetesinin konularına göre tasnif edildiğinde ortaya şöyle bir tablo çıkar. İstanbul hükümeti 32; İngiltere 14; Rusya, Bolşevizm ve Şark Cumhuriyetleri 26; Yunan İşgali ve Ege bölgesi 31; Saltanat ve Padişah 4; İç politika haberleri 61; mahalli haberler 10; Sivas Kongresi 48 (1-10.sayılar), Türkiye'nin dış politikası 23; Hindistan, Mısır, Afganistan 13 dir.<sup>55</sup>

Bu tabloda ilk göze çarpan husus, iç politika haberlerinden sonra, özellikle (1-10). sayılarda ilk sırayı Sivas Kongresinin almasıdır. Bu durum gazetenin yayınlanma sebebine de uygun düşmektedir. Konu başlıkları sıraya dizildiğinde durum şudur. İstanbul hükümetiyle ilgili haberler, Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın icraatlarının eleştirisi ağırlık taşımaktadır. Üçüncü sırada milli vicdanı sızlatan, İzmir'in Yunanlılarca işgal edilmesi meselesi yer almaktadır. Yabancı devletlerden Rusya, Bolşevizm ve Şark Cumhuriyetlerini, İngiltere takip etmektedir.

### Sonuç

İrade-i Milliye gazetesi, Sivas Kongresinin akabinde 14 Mayıs 1919'da başlayan yayını 1922 yılı sonuna kadar Sivas'ta devam ettirmiştir. İrade-i Milliye'nin gayesi, Milli Mücadele'nin gereğini, hedeflerini ve Sivas Kongresi kararlarını Dünyaya ilan etmektir. 254. sayıya kadar Sivas'ta yayın hayatını sürdürebilmiştir.

Osmanlı'nın son dönemiyle Cumhuriyetin başlangıç yılları arasındaki dönemin araştırılmasında nadiren kullanılan Anadolu gazetelerinin tarihi araştırmalarda yeni açılımlar sağlaması, farklı bilgilere ulaşılmasını mümkün kılmaktadır. Mütareke döneminden Cumhuriyetin kurulmasına kadar geçen süre hakkındaki bildiklerimizin geliştirilmesi için de önemlidir. Gazeteler resmi tavrı takinsalar bile satır aralarında gerçekleri saklar, yaşadıkları devire tanıklık ederler.

Bu gün itibarıyla İrade-i Milliye gazetesinin 14 Eylül 1919 ve 3 Aralık 1922 yılları arasında yayınlanan 254 sayısından sadece 47 sayısına ulaşma imkanına sahibiz. Türkiye kütüphanelerinde, 1-39, 41.sayıları bulunmamaktadır. 68 74, 84, 95, 118, 134, 254 numaralı sayıları ise Chicago Üniversitesi arşivindedir.<sup>56</sup>

Bu araştırmada gazetenin Mustafa Kemal'in gözetiminde ve Selahaddin'in (Ulusalark) yönetiminde çıkan ve Milli Mücadelenin sözcülüğünü yaptığı dönemi ele alınmıştır. Milli Mücadelenin Mustafa Kemal önderliğindeki siyasetinin nabzının attığı, dışa açılan penceresi, sözcüsü olmuştur. İrade-i Milliye'nin bir görevi de Milli Mücadelenin meşruiyetine zemin hazırlamak, milletin kanaatlerine tercümanlık ederek içtimaî ve siyasî desteğini sağlamaktadır. Gazete bu itibarla vazifesini yerine getirmiş.

10 Ocak 1920'de Hâkimiyet-i Milliye'nin kurulmasıyla, İrade-i Milliye, Milli Mücadele'nin yayın organı olma vasfını yitirmiştir. İrade-i Milliye'nin tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır.

İrade-i Milliye basın tarihindeki üç yıllık sicilinde siyasi bir dönüşüm yaşamamış, Milli Mücadele'nin müdafiliği çizgisini sürdürmüştür. Anadolu hareketine muhalif cereyanların destekçisi olmamıştır.

Sivas'taki mahalli güç odakları, Kemalist-İttihatçı konumlarının devamı için basın yoluyla mücadeleye girişmiştir. İrade-i Milliye, taraflardan Halis Turgut'un kontrolünderken iki defa İstiklal Mahkemesince kapatılmıştır. Bu boşluğu doldurmak için çıkarılan Halis Turgut tarafından "Gaye-i Milliye" gazetesi, rakibi Hayri Lütfullah tarafından ise çıkarılan "Mücadele-i Milliye" gazetesi yayınlanmıştır. Her iki gazete koleksiyonu da basın tarihi ve Milli Mücadele tarihi itibarıyla önemli olmanın ötesinde dönemin siyasi tarihi için belge niteliğindedir.

<sup>55</sup> Tamer, s, 138

<sup>56</sup> Milli Kütüphane, TBMM Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi, BYGEM Kütüphanesinde 1-39, 41. sayıları bulunmaktadır. Tamer, s, 13

**KAYNAKÇA**

- Aşkun, Vehbi Cem, Sivas Kongresi, Kamil Matbaası, Sivas, 1945.
- Aziz Demircioğlu, 100Yıllık Kastamonu Basını 1872–1972, Doğrusöz Matbaası, Kastamonu 1973.
- Baykal, Bekir Sıtkı, Heyet-i Temsiliye Kararları, Ankara, 1989.
- Coşar, Ömer, Milli Mücadele Basını, -Kuruluş Savaşında Türk Basını (Mayıs 1919-Temmuz 1921)Türkiye ile İlgili Dış Haberler ve Bunların Dış Basındaki Tepkileri, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1981.
- İğdemir, Uluğ, Sivas Kongresi Tutanakları, 3.Baskı, Ankara, 1999.
- İnuğur, M. Nuri, Basın ve Yayın Tarihi, 3. Baskı, İstanbul 1993.
- İrade-i Milliye, 1-20 Nüshaları,1919.
- Muammer Yaşar, Anodulu’da İlk Türk Gazetesi Envar-ı Şarkiye, Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yayını, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1971.
- Nurettin Güz, Basın İktidar İlişkileri (1920–1927), Ankara, 1990.
- Oral, Fuat Süreyya, Cumhuriyet Basın Tarihi 1923–1973, Sanayi Nefise Matbaası Ankara 1973.
- Ömer Sami Coşar, Milli Mücadele Basını, Gazeteciler Cemiyeti Yayını, İstanbul.
- Önder, Mehmet, Milli Mücadelenin Yanında ve Safında, Öğüd Gazetesi, Güven Matbaası, Ankara, 1986.
- Özkaya, Yücel, “Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa’nın Basınla Münasebetleri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C, 1.Nu 3, Temmuz 1985.
- S.Ulusalerk ile İrade-i Milliye Üzerine Röportaj, Ulus, 14, 9,1941.
- Şapolyo, Enver Behnan, Türk Gazeteciliği Tarihi, Güven Matbaası, Ankara 1971.
- Tamer, Aytül, İrade-i Milliye Ulusal Mücadele’nin İlk Resmi Yayın Organı, Tüstav Yayınları, Aralık 2004.
- Ulus Gazetesi, Abdülkadir Sarısözen’le Röportaj, 14.09.1941
- Unbehaun, Hörst, “İrade-i Milliye Gazetesi ve Milli Mücadele Döneminde Sivas Basını Üzerine Gözlemler”, Atatürkçülük ve Modern Türkiye, Ankara, A.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1998.
- Unbehaun, Hörst, “Sivas Vilayetinde Basının Doğuşu”, Türklük Bilimi Araştırmaları, Sivas, 2001.
- Varlık, Bülent, “Yerel Basının Öncüsü Vilayet Gazeteleri, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, C.I, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Vehbi Cem Aşkun, Sivas Kongresi, Kamil Matbaası, Sivas, 1945.
- Yıldırım, Hüseyin, “İrade- i Milliye Gazetesi”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VIII.23.
- Yıldız, Alim, “Önsöz”, İrade-i Milliye Tıpkı Basım ve Yeni Harflerle, Haz, Alim Yıldız vd, Buruciye Yayınları, Sivas, 2007.